

GHESAURUS

Tanulmányok
Szentmártoni Szabó Géza
hatvanadik születésnapjára

Szerkesztette
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

rec.iti
Budapest • 2010

A kötet megjelenését támogatta

Óbuda-Békásmegyer Önkormányzata

és a szerzők

A borítón látható portré 2007 áprilisában készült Nyizsnyij-Novgorod városában, a moszkvai Magyar Kulturális Intézet szervezésében létrejött Balassi-program sorozat alkalmával (fotó: Csörsz Rumen István)

© Szerzők, 2010.

ISBN 978-963-7341-86-1

Kiadja a *rec.iti*, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Borítóterv: Meszlényi Attila

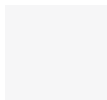
Tördelés: Csörsz Rumen István

Kötetterv, képszerkesztés: Szilágyi N. Zsuzsa

Kontrollszerkesztés, korrekció: Földes Zsuzsanna

Latin szövegek korrekciója: Lengyel Réka

Nyomda és kötészet: Print&Go Nyomda

J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA

Egy elfelejtett Balassi-kutató a XIX. századból

A század szenvedései, a belháborúság által okozott nyomor, a vallási és a politikai üldözések gerjesztették e vallásos hangulatot, s annak költészetét nyomasztó bú s bűn tudata jellemzik, mely miatt a közbajokban Isten ostorát ismerte fel a jámbor érzés. E misztikus iránynak fő képviselője, de egyszersmind a *világi dalnak* is az irodalomban megkezdője báró Balassa Bálint volt, kinek énekeit és dalait képes költői nyelv, tömörség s a versek dallamos lebegése bélyegzi. (...) Verseit Nadányi János adta ki (ennek négy kiadása elveszett; Fáber Mihályéból 1676 óta 1808-ig tizennyolcat ismerünk).

Toldy Ferenc így foglalta össze a Balassi Bálintről szóló korabeli irodalmi tudást mintegy harmincyolc sorban.¹ Különös, hogy Toldy ebben a művében nem említi a költő kései leszármazottjának, Balassa Antalnak azt a szándékát, amelyről 1857-ben már Nagy Iván is tudott, amikor megjelentette családtörténeti munkájának második kötetét: „[Báró Balassa II. Sándor] fia a most élő I. Antal, ki mint a tudományok barátja, két költő elődjének munkáik kiadásával készül irodalmunkat megajándékozni.”² Azonban a *Magyar költők élete* című kézikönyvben Toldy már említi a bárót. Egyrészt, amikor a költőnek azon kéziratának meglétét vonja kétségbe, amelyek „a kibujdosása előtt megégetettek túl megmaradtak”, a következőket írja: „de én sem könyvtárakban és kéz alatt ilyeknek nyomokba nem akadhattam, sem költőnk lelkes utódja, b. Balassa Antal úr olyanokat családja gazdag levéltárában föl nem fedezhetett.”³ Másrészt Toldy így zárja a Balassi I. Bálintről szóló fejezetét: „Egyébiránt mind a két Bálint hagyománya kiadását a mívelt lelkű b. Balassa Antal úrtól várhatjuk, azok életrajzaival együtt.”⁴

Balassi I. Antal (1822–1877) a nagy költő édesapja testvéreinek, Balassi Imre erdélyi vajdának hetedik leszármazottja volt. A Balassák ősi fészkeinek, Kékkő várának ura meglehetősen előkelő helyet foglalt el azon reformkori arisztokraták között, akik akartak és tudtak is tenni valamit az ország felemelkedéséért. Például

- 1 TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története: A legrégebb időktől a jelen korig, Rövid előadásban 1864, 1865*, összeáll. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1987, 74–75. Toldy ugyanazt írta a második, javított kiadásban is. Vö. TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története a legrégebb időktől a jelenkorig rövid előadásban*, 3. javított kiadás, Pest, Athenaeum, 1872.
- 2 NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, A-B, Pest, Friebeisz István, 1857, 128 (reprint kiadás: é. n.).
- 3 THOLDY Ferenc, *Magyar költők élete*, Pest, 1870 (Reprint: Bp., Szépirodalmi, 1987), I, 79.
- 4 *Uo.*, 81.

a kialakítandó Nemzeti Képcsarnok érdekében, 1845. április 25-én kiadott aláírási íven az első név Balassa Antalé,⁵ de hozzájárult a Magyar Tudományos Akadémia által elindított Magyar Történelmi Emlékek kiadásához is.

– *Magyar Akademia.* – Az akademia kedves kötelességének tartja azon hazafiak neveit, kik az általa kiadandó Magyar Történelmi Emlékek gyűjteménye első, három éves, cyclusára e napig aláírtak, s így e kiadás megalapítóinak tekinthetők, nyilvános köszönete jeléül közzé tenni. – Megnyitja a sort, kit különös hálával tekintünk e fontos hazai vállalat fő pártfogójának: Fenséges Ausztriai cs. és magyar és cseh kir. Herczeg Albert főherczeg, Magyarország főkormányzója, s a harmadik hadtest főparancsnoka, ki egy-egy évfolyamra százforinttal aláírni, s az elsőre ugyan annyit már be is küldeni, méltóztatott. – Továbbá jelentették magokat: gróf Almásy Móríc, b. Ambrózy Lajos, gr. Andrássy György, gr. Apponyi György, b. Augusz Antal, b. Balassa Antal stb.⁶

Balassa Antal iratait olvasva azonnal szembetűnik, hogy a báró nemcsak a haza megreformálásához, annak ébredéséhez járult hozzá, hanem saját alattvalóival is igen jóindulatúan, nagylelkűen viselkedett. A hozzá írt jobbjágykérvények kéréseit gyakorta teljesítette.⁷ Szákovits János téglacsináló jobbjágy például 1844 júniusában írt levelet urához a következő ügyben: fél éves munkával 10 500 db téglát készített, amelyeket a május 29-i felhőszakadás mind elmosott. (Az agyagtéglák nyilván még nem voltak kiegészítve, csupán kiszáritva.) Azonban arra kéri az urat, hogy a 31 forint 30 krajcárból álló járandóságát fizesse ki neki – ennyit keresett akkoriban egy téglavető fél év alatt. Balassa Antal még a kérvény megérkezése napján, tehát azonnal utasította a kékkői pénztárat, hogy a járandóságot adják ki.⁸ Más, ehhez hasonló ügyről is értesülhetünk a kékkői tisztartó, Pomikalkó Károly leveleiből.

A bárónak azonban már ifjúkora óta feltett szándéka volt nemcsak a haza ügyének előmozdítása, hanem saját családja történetének kutatása is; ebbe feltehetőleg már akkor is beleértette a két költő életrajzát. Erről egy 1843-ban írt levél tanúskodik:

Az e' folyó hó 16-kán költt 14-dik szám alatti «Hirnökben» megjelent Ponori-Thevrek József Úr utazási naplójából kivonatában minden magyar örömtelvé 's hálás szívvel olvashatá, hogy mély tisztelétű hős «Balassák» nemes vérét a' Mindenható nem csak anyagilag Méltóságod gyengéd keblében megőrizni kegyeskedett,

5 Magyar Országos Levéltár (MOL), Balassa család levéltára, P 1767, 1. cs, 4. t.

6 Vasárnapi Ujság, 1856. dec. 17. *Toldy Ferencz*, titoknok, <http://epa.oszk.hu/00000/00030/00150/datum03205/cim103215/cim203219.htm>

7 MOL, Balassa család levéltára, P 1767, 1. cs, 4 t.

8 *Uo.*, P 1767, 1. cs, 4. t., fol. 103. Szákovits János levele Balassa Antalhoz, Kékkő, 1844. jún. 23. A kérvény hátlapjára a báró utasítása van írva: Balassa Antal, Kékkő, jún. 23.

hanem hogy dicsőült ősei magasztas honszeretete tisztelt jelen élő unokájok nemes hajlamai közé szeplőtelenül átszivárgott, mit Méltóságod élete reménydús hajnalán a' kedves hon előtt kitűnő vágygyal tanusítani indult: miért is szívemből kívánom, hogy hatalmas Teremtőnk nemes érzetteli törekvéseit mindinkább szilárdítsa, 's hogy Méltóságod erénydús nejevel⁹ az élet minden gyönyöreit hosszú évek során által regényes várakában háborítlan egésséggel élvezhesse: 's minthogy fennérintetem, hírlapból érteni lőn szerencsém, hogy *Méltóságod levéltáravali foglalkozását tűzte légyen ki fő gondjául*, bátor vagyok egy kis kéréssel alkalmatlankodni...¹⁰

Az ifjú bárót elbűvölték Horvát István történelmi előadásai, akitől aztán megtanulta az oklevelek olvasását, történeti értékelését is. Erről maga vallott a *Hazánk* című folyóirat hasábjain, amikor felfedezte, majd közölte Balassa (II.) Bálint verseit:

A magyar történelmi bűvőlet leglelkesültebb bajnokának – Horvát Istvánnak előadásait volt szerencsém hallgatni. – Leigézve s mintegy egélyes áhítattal csüngtem a jeles öregnek ajkain. – Gyakran meglátogattam őt s midőn észrevevé őstörténelmünk iránti érdekeltségem- s lelkesülésemet, – a mi egyébiránt, úgy hiszem, minden magyarban megvan, – nyájas szivességgel adott bővebb s tüzetesb oktatást a történetnyomozásban, az okmányok olvasása-, megértése- s összevetésében. – Minél többször hallám, annál égetőbb lőn bennem a vágy: hazamenni Kékkőre s átfürkészni őseimtől rám maradt legkedvesb, tehát legdrágább kincsemet – az okmánytárt, s a tanév végével mondhatom, rohamos szenvedéllyel fogtam a kutatáshoz.¹¹

Balassa Antalt kora egyik legműveltebb magyarjának tartották, aki valóban igen szorgalmasan kutatta a Balassi-levéltárat. A kortárs nagy írók közül kapcsolatban állt Madách Imrével – aki iskolatársa volt – és Mikszáth Kálmánnal. Persze inkább az lett volna a furcsa, ha nem ismerték volna egymást, hiszen a Madách család már a XVI. század óta familiárisi viszonyban állt a Balassákkal; például Madách Miklós Balassa János hadnagya volt az 1540-es években,¹² és egyébként évszázadokon át birtokszomszédok voltak.

Balassa Antal szenvedélyesen kutatott családi levéltárukban. Balassa Imre erdélyi vajda – a költő édesapjának, Jánosnak a testvére – személyisége és élete annyira magával ragadta a tudós bárót, hogy elhatározta, működését „külön

9 Felesége Szigethi Szerencsy István főpohárnok lánya, Szerencsy Anna.

10 MOL, Balassa család levéltára, P 1767, 1. cs, 4. t., Mátyus Nepomuki János királyi udvarnok, országos albiztos levele báró Balassa Antalhoz, Pest, 1843, febr. 20. A levélrészletet, mivel igen következetes a helyesírása, betűhíven közlöm. (A kiemelés eredeti.)

11 *II. Báró Balassa Bálint legújabbban felfedezett költeményei*, közli BALASSA Antal, *Hazánk*, 1(1858), 72–74, 215–218. Vö. <http://www.balassi.atw.hu/>.

12 MOL, P 1815, 14. cs, 21. t., Balassa Antal által összeállított kéziratos családtörténet, 140. p. v.

monográfiában” fogja megírni.¹³ Az évek során a családi levéltárból összeállított egy sajátos, nagyrészt magyar nyelvű forrásgyűjteményt: a latin nyelvű iratokat magyarra fordította vagy inkább kivonatolta, megjegyzetelte, részben pedig teljes egészében lemásolta.¹⁴

Miközben Balassi (I.) Bálinttól hátrahagyott verseket keresett, a másik költőtől származókra bukkant. Balassa (II.) Bálintot ő fedezte fel, mivel „mint költőről, sehol sincs említés téve” – írta. Ezért talán még nagyobb volt az öröme:

Fölhánytam, fölforgattam, átnéztem hevenyében mindent, a mi kezeim közé akadt. Egy alkalommal megpillantottam a rendetlenül felhányt irathalmot a zugban, oda lépek, fölveszek egy negyedrétegű összehajtott csomagot; nézem (...) nézem, s nagy öröömre, a füzet magyar verseket tartalmazott! – Reszketeg örömmel olvastam végig az első költeményt, (...) öröömöm határtalan lőn, el valék ragadtatva!¹⁵

Ez a kirobbanó öröm és elragadtatás lebeghette körül 1874-ben a *Balassa-kódex* véletlen megtalálását is, azonban addigra a derék Antal báró sok mindent felkutatott családi archívumukból – ha nem is verseket (bár utóbb már azt állította), hanem dokumentumokat, méghozzá olyanokat, amelyek azóta elvesztek vagy elpusztultak, hiszen a család levéltárának is sok hányattatásban volt része. Ezért ezek a források igen becsesek a kutatók számára.

Rimay Jánostól tudjuk, hogy Balassi a halála előtt rábízta irodalmi hagyatékának gondozását, sajtó alá rendezését és kiadását.¹⁶ Rimay valóban összegyűjtötte és kötetbe rendezte mestere verseit, de a kézirat elveszett, csupán a kiadvány elé szánt latin és magyar nyelvű apológia maradt meg, amelyben irodalmunk első klasszikusaként ünnepelte Balassit.¹⁷ *Istenes énekei* viszont – Rimay nyomán és az ő verseivel összekeverve – 1632 és 1806 között gyakran megjelentek, 1806 után azonban már azok sem. A nemzeti romantika korában elsőként Kölcsey Ferenc fedezi fel ismét a XVI. századi „istenes és vitéztlő éneklő”-t, noha csak néhány versét ismerhette, s azok közül is egy Rimayé volt.¹⁸ Toldy Ferenc 1828-ban megjelent *Handbuchjában* elismerően ír Balassiról, de csupán öt verset közöl tőle.¹⁹

13 *Uo.*, 132.

14 Ebből a munkából Varjas Béla is merített. Röviden ismerteti KŐSZEGHY Péter, *Balassi Bálint fragmentuminak Balassa Antal iratai között lévő másolata*, Magyar Napló, 2004 szeptember, www.magyarnaplo.hu/read.php?id=800.

15 *II. Báró Balassa Bálint legújabbán...*, i. m., 72.

16 Összefaoglalóan: SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi Bálint poézisáról = Balassi Bálint és kora*, szerk. KŐSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 2004, 43–64.

17 GERÉZDI Rabán, *Balassi Bálint utóélete*, ItK, 77(1968), 401.

18 *Uo.*, 402–403.

19 *Uo.*, 403.

Ebben a kontextusban különösen fontos volt, hogy a magyar nyelvű világi líra megeremtőjének életére és verseire újra fölfigyeljenek – s ez volt kései utódjának, Balassa Antalnak a célja. Ahogyan 1858. évi írásában kifejtette: hosszú ideig kutattott újabb Balassi (II.) Bálint-versek után, „azonban reményem több évi szorgalmas kutatásom mellett sem teljesült, mi okon eltökéltem magamban: mind a két Balassa Bálint életrajzát kidolgozni s költeményeikhez mellékelve kiadni; azon leszek, hogy ez legalább a jövő tavaszon megtörténjék.”²⁰ Ez sem a következő évben, sem máskor nem következett be. Csak találgathatjuk, hogy miért nem jelentette meg a báró az összegyűjtött verseket és a költő életére vonatkozó adatokat. Annak oka, hogy a gyűjtemény az 1860-as években nem jelent meg, talán a báró egyéb elfoglaltsága, zűrés pénzügyei vagy betegsége lehetett.²¹

Alapvető fordulatot hozott a Balassi-kutatásban az 1874-ben a Zólyom megyei zólyomradványi várkastélyban, a Radvánszky-könyvtárban véletlenül felfedezett *Balassa-kódex*: Balassi „maga kezével írt könyvé”-nek egy XVII. századi másolata.²² Ennek nyomán Szilády Áron Balassi Bálint összes versét kiadta 1879-ben, amelyet azonban a nagy előd életében és műveiben bűvárkodó Antal báró már nem érhetett meg – 1877-ben elszólította őt a halál. Kérdés, hogy Szilády ismerete-e, s ha igen, felhasználta-e Balassa Antal gyűjtését. Mindenesetre Szilády alapos bevezető tanulmányában egy egészen új portrét rajzolt meg az addig csupán alig több mint kéttucatnyi verse alapján megítélt Balassi Bálintról; a költő valójában ekkor lépett ki az ismeretlenség homályából.

Amint fentebb már idéztem, Balassa Antal báró komolyan elhatározta, hogy kiadja Balassi (I.) Bálint verseit. Másolatában I-től XXV-ig beszámozva, részben címmel ellátva 24 verset és egy *Töredéket* másolt le a következő sorrendben (benne a II. számú vers és a *Töredék* Rimayé, amelyet addig Balassi-versként adtak ki):²³

Adj már csöndességet
Oh szegény megromlott s elfogyott magyar nép
Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása
Oh én kegyelmes istenem
Bizonnyal esmérni rajtam nagy haragod²⁴
Oh én istenem! ím mi történék én szegény fejemen
Oh szent isten

20 II. Báró Balassa Bálint legújabbán..., i. m., 73.

21 Kőszeghy Péter szerint a báró az adósok elől menekült külföldre. KŐSZEGHY Péter, *Balassi Bálint fragmentuminak...*, i. m., www.magyarnaplo.hu/read.php?id=800.

22 Vö. *Balassa-kódex*, Hasonmás kiadás, kiad. KŐSZEGHY Péter, VADAI István, Bp., Balassi, 1994.

23 Balassa Antal a verseket római számmal látta el, és nem mindegyik elé írt címet. Ahol csak a római szám van, címként a versek első sorát betűhíven adom meg mindenféle javítás nélkül, nem igazodván a modern, kritikai kiadáshoz. MOL, Balassa család levéltára, P 1776, 19. cs, 12. t.

24 Ehhez a vershez Antal báró a következő margináliát írta: „Ezen verszetben a szakaszok kezdőbetűiből a költő neve fejlik ki.”

Kegyelmes isten
 Egy lengyel ének. Igéről igére azon notára: „Blahoslavnász etc.”²⁵
 Bocsásd meg, uristen, ifjúságomnak vétkét
 In laudem verni temporis²⁶
 In laudem confiniorum²⁷
 Nincs már hová lennem
 Psalm. 27. egy olasz ének nótájára²⁸
 Deus per nomen tuum serva me etc.²⁹
 Psalm. 148.³⁰
 A szentháromsághoz. 1. Atyaistenhez³¹
 2. Fiúistenhez³²
 3. Szentlélek istenhez³³
 Lelkem, mint Noe galambja, Magát ép hitivel adja³⁴
 Ex psalmo 42³⁵
 Bujdosóknak való ének³⁶
 Valedicit patriae, amicis, iisque omnibus, quae habuit carissima³⁷
 Halála előtti betegségében³⁸
 Töredék³⁹

E rövid történeti áttekintésben nincs arra keret, hogy a versmásolatokat filológiai szempontból elemezzük, annyi azonban elmondható, hogy Antal báró több kiadás alapján dolgozhatott, illetve bizonyos más verseket is említ. Erről a Bálint életéről írt összeállításban ekként vall:

Azokon kívül, melyeket Rimai verseivel egyetemben adattak ki, újabb időkben több nem jelent meg, birtokomban van egynehány, mellyeket elrendezvén és szor-

25 Címként szerepel.

26 Ez az *Áldott szép Piünkösdnek gyönyörű ideje* kezdetű vers, de a másoló csak ennyit írt cím gyanánt.

27 Ennek a versnek a címéből is hiányzik a folytatás: *Egy katonaének*.

28 *Az én jó Istenem* kezdetű vers ezen a címen szerepel.

29 Ennyi a címe *Az te nagy nevedért tarts meg én Istenem* kezdetű versnek.

30 Címként szerepel.

31 Címként szerepel.

32 Címként szerepel.

33 Címként szerepel.

34 Címként szerepel.

35 Címként szerepel.

36 Címként szerepel.

37 Címként szerepel.

38 Címként szerepel. (Hiányzik a *Psalmus L.* megjelölés.) Tévedésből szintén XXIII. számmal.

39 A másoló szerint – tévedésből – ez a vers a XXIV. Ez a *Töredék* szintén Rimay-vers, vö., Gyarmathi BALASSI Bálint *költeményei: A Radvánszky-codexben foglalt énekekkel kiegészített első teljes kiadás*, A M Történelmi Társulat megbízásából szerk., jegyz., bev. SZILÁDY Áron, Bp., 1879, 145.

galmas gyűjtőktől másakat is – szerencsére – nem sokára, egy önálló kis kötetben szándékozom Bálint arcképével és kezevonásával együtt közre bocsátani (...) néhány általa kibocsájtott leveleit is közölni.⁴⁰

Például a XII. számú verset (*In laudem confinium*) az 1681-es kolozsvári kiadásból másolhatta, noha nem vett át minden szövegromlást. A XXIII. sorszámot viselő (*Valedicit patriae*) vers alapja az 1699-es nagyszombati kiadás lehetett, bár ez sem teljesen egyértelmű, hiszen attól a másoló több esetben eltér. Mindenesetre az első sorban itt is „szép Magyarország”, a második versszakban „minden föld viseli”, a hatodik versszakban „bőves hegy, völgy, erdő” szerepelnek, miként a nagyszombati kiadásban. Viszont a másoló *ő*-zik az első versszak 3. sorában („föstött éles szablyát”) és az ötödik versszak 1. sorában („fölemeltem”).⁴¹

Balassa Antal másik filológiai munkája a család történetének kivonatos összeállítása. Emellett mintegy 17 oldalas összefoglalót (dokumentumokkal együtt) is írt Balassi Bálint életéről; ma külön tételként és külön jelzet alatt.⁴² Az összeállítás vagy kompiláció több pontos és kevésbé pontos ismeretet tartalmaz, mindenesetre az adatok mellett marginálisan fel vannak tüntetve bizonyos iratok korabeli jelzetei is. Ezek azonban ritkán azonosíthatók, vagy csak nagy nehézség árán, mivel a családi levéltár részben szétszóródott, részben átrendezett; az anyag rendkívül hiányos, gyakran a jelzet alatt csak az üres pallium található.

A kis összeállításban Balassa Antal például nem tudta megállapítani Bálint születési évét – ezt 1553 utánra tette. Viszont a Rudolf király koronázásakor eljárt, elhíresült táncáról a következőket írta:

a táncbani ügyességében is kitünteté magát, midőn 1572. évben Rudolf király koronáztatása után, Posenban a tanult játékok közt olly geniális pásztor tánczot járt, mellynek nehézsége a nézőket egészen bámulásra vonta. A nográdi hegyek közt nevedekvén ezen tánczot alkalmasint itt tanulta meg, mert ez mai napig is szokásban van – az „*ad Zemi*”⁴³ nevű táncban.

A báró Bálint szerencsétlen házassága után történt elbujdosásánál említi a következő kis versikéjét, amelyet ő talált:

Isten – légy vezérem,
Mert ím, bujdosni úz nagy bú és szemérem.⁴⁴

40 MOL, Balassa család levéltára, P 1776, 19. cs, 9. t., Balassa Antal Balassi Bálint életéről.

41 BALASSI Bálint *Összes verse, hálózati kritikai kiadás* (C), szerk. HORVÁTH Iván, TÓTH Tünde, főmunkatárs VADAI István, 1998, <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/inevjegy.htm>.

42 MOL, Balassa család levéltára, P 1776, 19. cs, 9. t.

43 Az *odzemok* nevű szlovák népi tánc típusra utal.

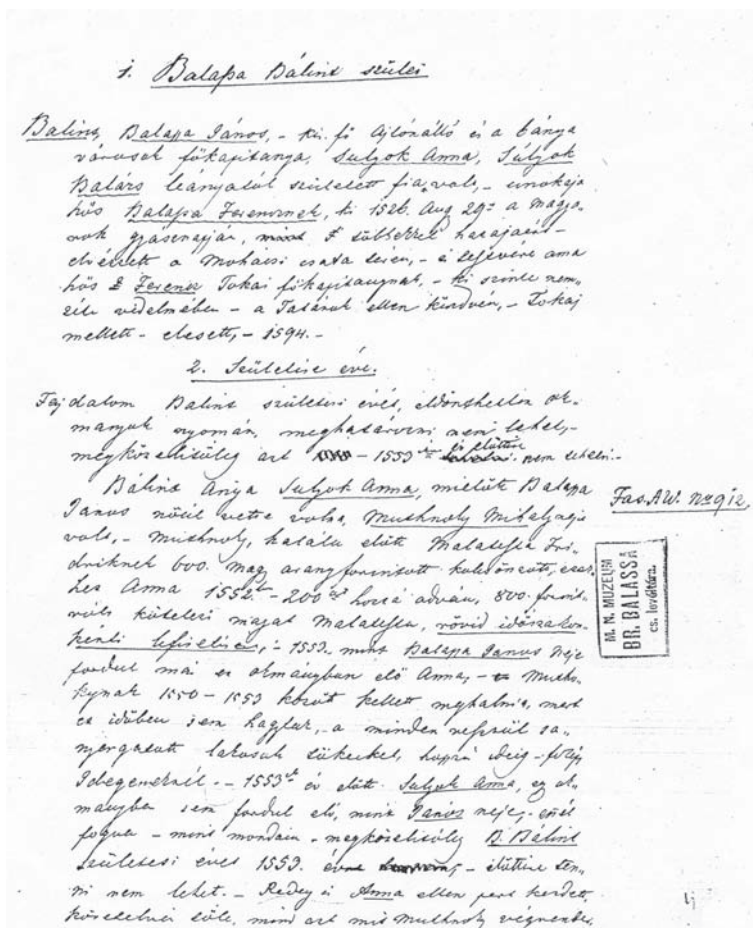
44 Balassi *Pusztában zsidókat vezérlő jó Isten* kezdetű verse egyik szakaszának töredéke.

A kézirat a titokzatos „erdélyi asszonyról” is tartalmaz további kutatásokat igénylő megállapítást:

Mielőtt nőül vette Dobó leányát, Toldy [Ferenc] szerint Szapolyai János Zsigmond⁴⁵ udvarában, Erdély országban élt, Tarnovszky Sophiának hódolt, de minden siker nélkül; *birtokomban van egy versezete*, melyet ezen imádottjához írt. A versek első betűiben is örökre leteszi Sophia lábaihoz szívbeli hódolatját, mert azokban kijelenti, hogy »Tarnovszky Sophiának még él, híven szolgál Balassa Bálint«

A versről azonban nincs több említés a kéziratban, és a 25 darabból álló gyűjteménybe sem került bele. Hová lett?

Összegzőképpen így zárhatom e kis dolgozatomat: hála Istennek, akad még filológiai munka a Balassi-kutatók számára...

45 Toldy téved. János Zsigmond 1571-ben meghalt, az új fejedelem, Báthory István 1571-ben lépett trónra, s 1586-ig uralkodott.